

УДК: 340.12/37.013+165.742

Ткачова Н.А., к.ю.н., д.пед.н., професор кафедри теорії, історії та конституційного права УДУФМТ

ЗНАЧЕННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВИЗНАЧЕННІ МЕТОДОЛОГО-МЕТОДИЧНИХ ОСНОВ ВИХОВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Пропонується авторське бачення змісту, ролі гуманістичної правової педагогіки у теоретико-методологічному та науково-методичному забезпеченні механізму виховання правової культури на основі комплексного педагогіко-правового підходу.

Ключові слова: правова культура, морально-гуманістичний потенціал права, принципи права, правова педагогіка, гуманістична правова педагогіка.

Предлагается авторское видение содержания, роли гуманистической правовой педагогики в теоретико-методологическом и научно-методическом обеспечении механизма воспитания правовой культуры на основе комплексного педагогико-правового подхода.

Ключевые слова: правовая культура, морально-гуманистический потенциал права, принципы права, правовая педагогика, гуманистическая правовая педагогика.

In this article the author's vision of the context, the humanistic legal pedagogics role in theoretical and methodological and in scientific and methodical providence is presented. The author also investigates the legal culture educational mechanism on the basis of the integrated pedagogical and legal approach.

Keywords: legal culture, moral and humanistic law potential, principles of law, legal pedagogics, humanistic and legal pedagogics.

Постановка та актуальність проблеми. У зв'язку з об'єктивною необхідністю належного забезпечення соціально-економічних змін у нашій державі, зміцнення законності і правопорядку, особливої уваги заслуговує проблема формування правосвідомості, правової культури громадян України. В сучасних умовах набуває актуальності розуміння дійсної цінності юридичної форми суспільних відносин, всебічного розвитку ефективного використання права, здатного глибоко вплинути на свідомість на рівні конкретної особистості. Набуття і засвоєння правових знань, виховання правових переконань органічно поєднане із соціальним призначенням правової освіти, яка впливає на формування парадигми особистісно орієнтованої правосвідомості, її специфіку і функції.

Сутністю цієї парадигми має бути виховання особистості як людини культури. Становлення і розвиток демократичної правової держави України супроводжується підвищенням морально-гуманістичного потенціалу права. Необхідно переосмислити вузько-нормативне розуміння права як системи загальнообов'язкових, формально визначених норм, встановлення і виконання яких забезпечується лише силою державного примусу. Такий підхід гальмує дослідження педагогічних аспектів функціонування права, самого механізму формування правової свідомості як опосередковуючої ланки між впливом права і поведінкою, що уможливило реалізацію правових вимог внаслідок ціннісного ставлення до них у поведінці людей. Доцільно підкреслити у якості головного і визначального принципу побудови усієї педагогічної правовиховної системи – принцип пріоритетності загальнолюдських цінностей, гуманізації, який має розглядатися як методологічний, головний і визначальний у побудові всієї педагогічної правовиховної діяльності. Слід визнати, що виховання правової культури все ще не спрямовано на усвідомлення права як соціальної і особистісної цінності. Це зумовлює відсутність внутрішньої узгодженості з правовими нормами, гальмує їх трансформацію у систему ціннісних орієнтацій особистості, формування правомірної поведінки людей. Правовиховна робота таким чином не сприяє розвитку громадянської правосвідомості, гуманістичному правовому мисленню, усвідомленому, добровільному виконанню правових норм, яке базується на переконаннях і високій правовій культурі громадян. У педагогічному аспекті це означає актуалізацію змістового, виховного потенціалу права. Пошуки шляхів ефективної педагогічної правовиховної діяльності, що потребує теоретико-методологічного і методичного забезпечення, зумовлюють посилення уваги науки до проблеми виховання особистості. Підкреслимо, що курс на демократизацію, гуманізацію суспільства, необхідність оновлення його духовно-моральної сфери вимагає педагогіко-правового підходу до виховання громадянина. У цьому зв'язку актуальним є завдання ефективної організації вивчення проблеми, бо інтеграційні процеси, що відбуваються в сучасній науці, висувають на перший план компле-

ксни́й підхід. Наукове дослідження процесу виховання, зокрема правового виховання, має бути здійснено на міжгалузевій основі. Його результати допоможуть методологічно, методично глибше обґрунтувати, реалізувати зв'язок права і педагогіки в освіті, вихованні, оскільки педагогічний і юридичний підходи стосовно розробки методолого-методичних основ виховання правової культури взаємодіють, взаємопробіраються, збагачують один одного.

Ступінь розробленості проблеми. Необхідність пошуку «точок перетинання» з іншими галузями знань з метою збагачення юридичної науки новими ідеями, посилення її теоретичної та практичної значущості визнається в юридичній літературі. Проте, проблема визначення методолого-методичних основ виховання правової культури з позиції педагогічної аксіології – дослідження механізму впливу права на духовний розвиток особистості – на педагогіко-правовому рівні комплексно не вивчається. У практиці правовиховної роботи продовжує спостерігатися формалізм і занорматизованість. Тому важливо простежити закономірності, зв'язки, які є в юриспруденції, зокрема з такими галузями знань, як педагогіка і психологія, визначити способи їх оптимізації. Специфіка теорії права і держави – фундаментальної юридичної дисципліни загальнотеоретичного, міждисциплінарного характеру і значення зумовлює необхідність вирішення проблеми піднесення юридичної науки до рівня розвитку науки в цілому. Саме комунікативна функція (від лат. *communis* – роблю загальним, поєдную) шляхом розвитку міждисциплінарних зв'язків юриспруденції з іншими науками, творчого використання, освоєння та вдосконалення методів і результатів інших наук, сприяє включенню їх досягнень у методологічний арсенал юриспруденції. У цьому зв'язку академік В. Нерсесянц процес формування нових юридизованих знань, юридизації методів інших наук визначає як природний та плідний напрям *модернізації юриспруденції*, суттєвий показник її спроможності до подальшого розвитку і робить висновок, що тільки такий шлях може забезпечувати прирощування нових знань, дійсне поглиблення та розвиток загальної теорії права і держави, юриспруденції і юридичної думки в цілому [1, с. 26].

Мета дослідження полягає у розробці, виходячи з методології юридичної та педагогічної науки, на основі пріоритету гуманістичних загальнолюдських цінностей як цілісного духовного соціального організму, технології правової соціокультурної регуляції, що ґрунтується на рівні основоположних наскрізних ідей – принципів права.

Вклад основного матеріалу. Важливу роль у ефективному функціонуванні механізму правового впливу відіграють психолого-педагогічні засоби, оскільки без суб'єктів права юридичний механізм, функціонування якого безпосередньо пов'язане із свідомою діяльністю, не може реалізуватися. Дієвість права, його норм опосередковує природна регулятивність правосвідомості, правової культури. Отже, на стику юридичних і неюридичних знань сформувався такі юридизовані спеціальні науки, як правова педагогіка і правова психологія. У вихованні правосвідомості суттєве значення має засвоєння і опанування психолого-педагогічними методами, пізнавальними засобами, прийомами. Тому, розв'язання проблеми трансформації психолого-педагогічних неюридичних методів у зміст правовиховної роботи згідно з її завданнями і призначенням, розробка у зв'язку з цим відповідних методик, рекомендацій, що входить до арсеналу засобів правового впливу, має надзвичайно важливе значення у забезпеченні ефективності правовиховної роботи. Правове опрацювання та використання досягнень неюридичних наук, неюридичних методів є важливою методологічною умовою вдосконалення теоретико-практичного потенціалу юриспруденції.

У правовиховній роботі, вихованні правової культури доцільно акцентувати увагу на дослідженні педагогічних можливостей і шляхів активізації психології правового мислення, усвідомленого засвоєння правових норм, внутрішнього прийняття права, включення його в систему власних ціннісних орієнтацій. Тим самим має бути посилений інтерес вчених до вивчення механізму виховання правової культури. В даному аспекті слід підкреслити роль правової педагогіки. Необхідне оновлення методолого-методичних основ формування правової культури з позиції впливу права на духовний розвиток особистості, в основі якого мають бути концептуальні досягнення загальної теорії виховання – курс на загальнолюдські цінності. В сучасних умовах вихід на передній план педагогічної аксіології, переорієнтація освіти на особистість, а також недостатнє вивчення виховних проблем на всіх рівнях освіти вимагають кардинальної трансформації правової освіти у руслі стратегії виховуючого навчання, відкриваючи цим у теорії і практиці правоосвітньої, правовиховної роботи новий напрям – *гуманістичну правову педагогіку*, завданням якої є формування правової культури як соціокультурного феномена. Саме правова освіта покликана оптимізувати взаємодію соціуму і особи, забезпечивши здатність до життя суспільства, тобто її соціалізацію тому, що освіта має вести людину від знання (сукупності відомостей у якій-небудь галузі) до пізнання (розпізнання, переконаності, засвідчення, осягнення), а отже до усвідомлення вартісної значущості цих знань, їхньої цінності для себе і для суспільства, до якого вона належить. Необхідна органічна єдність правового навчання і виховання, як взаємопов'язаних компонентів у системі правової освіти та впровадження педагогічної технології виховуючого правового навчання, яке має цілеспрямовано орієнтуватися на універсальні загальнолюдські цінності, втілені у провідних основоположних ідеях – принципах права. Потрібне посилення виховної гуманістичної функції правової педагогіки у процесі навчання.

Найважливішою духовною інтенцією у цьому процесі виступає формування гуманістичного правового мислення. З цією метою доцільно виробити систему ціннісних орієнтацій, які формують вольові установки особистості, регулюють її поведінку. У ринкових умовах комерціалізації освіти, факти порушення законності, знехтування культурних цінностей, низький рівень правової культури – незнання закону, неповага до нього, невміння правильно застосовувати законодавчі положення на практиці може привести до занепаду суспільства. Тому особливій значущості набуває зміцнення в освіті глобально-ціннісних позицій виховної роботи, що об'єктивно уможливило становлення і реалізацію культуроцентристської педагогіки, як певної цілісності гармонії культури знань і мислення, культури творчої дії, культури почуттів, спілкування, поведінки. Певний внесок у культуроцентристську педагогіку повинно внести право. Орієнтація на нього дозволить суттєво удосконалити освіту, оскільки право, торкаючись духовної сфери людини, уможливило гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів, необхідне для життєдіяльності, виживання і збереження соціуму.

Культурологічний підхід покликаний виховувати правову культуру шляхом гармонізації – орієнтації на норми права в органічній єдності з принципами права – його духовними першоджерелами, основоположними наскрізними ідеями – правовими ідеалами справедливості, свободи, рівності, які вони втілюють і яким норми права повинні відповідати. Під поняттям виховання правової культури потрібно розуміти досягнення спрямованості внутрішнього світу людини до загальнолюдських ідеалів досконалості шляхом прилучення її через ціннісно-правові орієнтири до вищої гармонії буття. Отже, з точки зору більш глибокого, розширеного розуміння, феномен права доцільно розглядати як комплексну категорію, яка має усі напрями втілених у ньому не тільки суто формально-нормативних юридичних можливостей, а й ціннісних духовно-виховних надособистісних енергій, що беруть участь у творенні соціального світу і правопорядку. Так А. Машков, відзначаючи дуже важливі для суспільства й окремої особи положення у правовій сфері, логічно підкреслює, що право реалізується не лише у контексті функціонування відповідного державного механізму, а й припускає втягнення в правові процеси недержавних інститутів, таких як: ідеологія, мораль, культура і т.д. [2, с. 404]. Таким чином, обмеження в літературі уявлення про право у напрямі віднесення його лише до реалії цивілізації у розумінні держави, влади, необхідності, порядку, дисципліни і, разом з тим, невизнання культурної цінності цього феномена [3, с. 62] потребує переосмислення, оскільки право у своєму соціальному, аксіологічному вимірі втілює загальнолюдські духовні цінності, що зумовлює його сприйняття як духовно-інтелектуального явища.

Необхідно поєднувати суспільний прогрес з надбанням правових знань, вихованням правових переконань, ціннісно-правових орієнтацій, які мають спрямовувати виконання кожним громадянином своїх обов'язків, *включення його у соціокультурну поведінку*. Такий підхід дасть можливість зберегти техно-гуманітарний баланс, який важливий для самозбереження суспільства, тому що право регулює вектор життєдіяльності в соціумі у системі загальнолюдських цінностей. Виховання особистості необхідно розглядати у просторі правових цінностей, гуманістичного правового мислення. Правова освіта, виховуюче правове навчання мають сприяти на основі культурологічного, гуманістичного підходу не тільки засвоєванню конкретних правових норм, а глибокому усвідомленню основоположних ідей-принципів права, що становлять його світоглядне кредо і виступають формуючим джерелом правової культури особистості. Принципи права, його стрижневі ідеї становлять фундамент, на основі якого має вибудовуватися вся система формування правових знань. Їхня гуманістична сутність має стати визначальною у вихованні правової культури. У цьому зв'язку уявляється доцільним такий парадигмальний підхід, що відкриває можливість для застосування методики, за допомогою якої у правовиховній роботі досягається єдність двох процесів – формування системи правових знань і виховання поваги до права. Методологічним орієнтиром у вихованні правової культури здатні виступати високоморальні, гуманні, провідні (наскрізні) ідеї усієї системи права – його принципи, які відображають духовну сутність права, головне і вирішальне у його змісті. Тому правові знання мають формуватися на рівні основоположних, стрижневих ідей права, що проходять крізь зміст усього правового матеріалу, який групується навколо центральних ідей – межі узагальнення юридичних знань. Запропонований методологічний підхід сприяє синтезуванню, ціннісному результативному узагальненню правових знань – цілої низки окремих правових понять, часткових ідей, положень, висвітлених в усій різноманітності їх зв'язків у напрямі гуманістичної сутності провідних, ключових ідей-принципів права.

Виходячи з методології юридичної і педагогічної науки, застосування системно-комплексного відбору і викладу правового матеріалу забезпечує формування провідних наскрізних ідей права – правових ідеалів – смислової вертикалі, спрямовуючи мислення людини в сферу духовності і, таким чином, уможливується утворення духовного потенціалу суспільства. Даний теоретико-методологічний рівень дослідження проблеми виховання правової культури, врахування не тільки освітньої, а й виховної значущості права, тобто можливості формування ціннісно-правового стилю мислення, сприяє приведенню правового і морального виховання в єдину цілісну систему, формуванню гуманістичного світогляду, гуманітаризації освітнього процесу в цілому. Отже, виховуюче правове навчання має стати одним з важливих напрямів у системі освіти.

В сучасних умовах підвищення ролі впливу права на свідомість і поведінку особистості, визначення та закріплення на конституційному, законодавчому рівні пріоритету загальнолюдських цінностей у якості принципу освіти, потрібне нове методологічне бачення, інноваційна педагогічна технологія, спрямовані на її реформування, зокрема, на подолання формалізму, занорматизованості у викладанні права, правовиховній роботі. Обраний підхід передбачає створення педагогічного механізму правової соціокультурної регуляції для становлення і утвердження гуманістичної парадигми цінностей як цілісного духовного соціального організму, відкриваючи цим новий напрям – *гуманістичну правову педагогіку, головне завдання якої – формування гуманістичної правосвідомості, гуманістичного правового мислення, виховання правової культури*. Так, аналізуючи стан освіти – передумови та чинники інноваційного розвитку суспільства, вивчаючи сучасні освітні нововведення, Л. Онищук відзначає: «можемо помітити, як здійснюється інтеграція освітньої системи в єдиний європейський простір, як відбувається наближення структури і змісту освіти до загальноприйнятних освітніх стандартів, як формується єдина для всієї цивілізації філософія освітньої культури. Згідно з цією філософією інноваційний тип освіти передбачає перехід від ідеї «освіченої людини» до ідеї «людини культури», оскільки динамічним суспільним змінам і глобалізації суспільних явищ ХХІ століття мають відповідати не готові знання, вміння й навички, а культура їх розвитку, трансформації та оновлення» [4, с. 102].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що виховання правової культури передбачає творче поєднання викладання права з методологічною спрямованістю юридичної науки, орієнтованої на загальнолюдські ідеали і цінності, додержання принципів гуманізму, свободи, справедливості, законності, відповідальності, єдності прав і обов'язків. Розвиток ідеї щодо створення гуманістичної правової педагогіки та її засад має стати педагогічним, методологічним підґрунтям посилення виховного потенціалу права, відповідає загальній логіці удосконалення культурологічного змісту освіти, оскільки однією з найважливіших її функцій є гуманістична функція. Деідеологізація освітніх процесів, знехтування загальнолюдськими цінностями – ідеалами, культурним надбанням людства, без чого неможливе існування, розвиток ні людини, ні суспільства є неприпустимим.

Окреслена проблема, її повнота і всебічність ставить завдання глибокого дослідження найскладнішого феномену людства – виховання особистості, зокрема в аспекті формування правової культури, і потребує системного аналізу, узагальнення навчально-виховної практики, методологічного та методичного забезпечення. Багатогранність і складність розробки методології формування правової культури вимагає комплексності, яка полягає у вивченні державно-правових явищ не тільки з юридичної точки зору, а й з позиції інших суспільних наук, зокрема таких, як філософія, педагогіка, психологія, соціологія та ін. Таке правове опрацювання досягнень неюридичних наук шляхом застосування комунікативної функції загальної теорії права і держави сприятиме вирішенню проблеми виховання особистості, формування її правового світогляду, правової культури на загальнонауковому рівні, що уможливіть підвищення ефективності процесу пізнання та глибини осмислення державно-правових явищ, збагачення загальнонаукової єдності. У цьому контексті не можна не погодитись з думкою академіка В. Нерсесянца, яка полягає у тому, що юридичній науці слід багато зробити у даному напрямку. Прогнозуючи на сучасному рівні розвиток міждисциплінарних зв'язків юриспруденції з іншими науками, В. Нерсесянц дістає висновок, що «це не просте запозичення у суміжних науках готових знань та їх безпосереднє використання у юридичних дослідженнях, а творчий процес удосконалення та поглиблення специфічного юридичного пізнання з урахуванням пізнавального досвіду та досягнень інших наук. Тільки такий шлях може привести до прирощення юридичних знань, до дійсного поглиблення і розвитку загальної теорії права і держави, юриспруденції та юридичної думки в цілому» [1, с. 26].

Література

1. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2008. – 832 с.
2. Машков А.Д. Проблемы теории держави і права. Основи: курс лекцій. – К.: К.І.С., 2008. – 470 с.
3. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Підручник для юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2003. – 472 с.
4. Онищук Л. Інноваційна стратегія реформування системи освіти в Україні /Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності [Текст]: зб. наук. пр. / за заг. ред. І.А. Зязюна : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К.: Харків: НТУ «ХПІ», 2009. – 150 с.